

ВЪНШНОТЪРГОВСКА СВЪРЗАНОСТ И ВЪЗПРОИЗВОДСТВЕНИЯТ ПОТЕНЦИАЛ НА ИКОНОМИКАТА НА БЪЛГАРИЯ

гл. ас. д-р Диана Николова Генкова¹

Университет за национално и световно стопанство – София

FOREIGN TRADE CONNECTIVITY AND THE REPRODUCTIVE POTENTIAL OF THE BULGARIAN ECONOMY

Chief Assist., Ph.D. Diana Nikolova Genkova
University of national and World Economy – Sofia

Abstract: *The paper presents the results of an empirical study on strategic issues about the development of today's national economies. Bulgaria's economic potential has been explored on the basis of a comparative analysis of the structure of the final use of the economies of 25 countries in Europe, including Bulgaria; but also changes in this structure during the period 2000-2014 have been assessed and interpreted. The scope of the analysis is the structure of the final use of the national economies of 24 of the EU's countries and Norway, assessed in two main aspects – from the point of view of the origin of the products and from the point of view of the final use directions. The subject of analysis is the change in the structure of the final use as a measure of the potential of the national economy of a particular country, and in particular, that of Bulgaria.*

Key words: *international connectivity, foreign trade, development of national economies, final use, economic potential.*

Уводни бележки

Докладът представя резултати от емпирично изследване върху въпроси от стратегически характер относно развитието на съвременните национални стопанства. Икономическият потенциал на България е изследван на основата на сравнителен анализ върху структурата на крайното използване на икономиките на 25 страни от Европа, в т.ч. България, и настъпилите изменения в тази структура през периода 2000-2014 г. Обект на анализа е структурата на крайното използване на националните стопанства на 24 страни от ЕС и Норвегия, оценявана в два аспекта – от гледна точка на произхода на продуктите и от гледна точка на направлението на крайното използване, както и сечението помежду им. Предмет на анализ е промяната в структурата на крайното използване като индикатор за посоката на промяната във възпроизводствения потенциал на националното стопанство. Тезата, която се лансира и проверява чрез емпиричния анализ, гласи: на съвременния етап в условията на глобализация и регионализация на икономическите процеси и отношения, които снемат политическите гра-

¹ За контакти: Диана Николова Генкова – главен асистент, доктор, УНСС – София, тел.: 02/81 95 669; моб. тел.: +369 888 12 97 53; имейл: d.genkova@unwe.bg, dgenkova@abv.bg.

ници пред стоковия, трудовия и капиталовия пазари, повишаването на отвореността на едно национално стопанство не води директно до повишаване на икономическия потенциал на страната; и конкретно, повишаването на външнотърговската обвързаност не е непременно признак за позитивна промяна във възпроизводствения потенциал на икономиката на съответната страна.

Отвореността на едно национално стопанство не е цялостен (прецизен) измерител на неговия потенциал [3, с.31-42]. Възможно е едно стопанство да е експортно ориентирано, без обаче чрез това да се създават предпоставките за ефективно използване на производствените фактори на територията на страната като необходимо условие за постъпателното развитие на националните „целеве“ потребности [4, с. 466-482] Това би означавало, че икономиката работи за „износ“, но при ниска или понижаваща се ефективност на местните производства, което в комбинация с продуктовата структура на „вноса“ би повишило външната задлъжнялост на страната. [4, с. 493-507] Така се създават предпоставки за задържане на жизнения стандарт и производствено-технологичните условия в страната на ниски нива. Това е твърде вероятен случай за практиката на международната икономическа интеграция особено в рамките на ЕС и възможностите за външно финансиране на по-слабо развитите икономики от бюджета на общността [3, с. 90-93, 150-199]. От друга страна, при условията на повишаваща се мобилност на капитала от дейността на глобалните компании, не само във финансовата му форма, се създават предпоставки за нестабилност на потенциала на национално стопанство, особено на по-слаборазвита и по-малка страна, каквато е България. Свидетели сме на решения на компании да затворят филиала си в една държава заради промяна в условията и да преместят дейността си в друга, където се появяват по-изгодни условия.

Относно методологията на изследването

Анализът се основава на методологията за изчисляване на макропоказателя БВП по метода на крайното използване². Но тук целта е да се отиде отвъд видимата страна (конкретните елементи на БВП, определени по метода³) и да се стигне до самите социално-икономическите процеси, с които именно се свързва развитието на една страна. Икономическият растеж (мерен главно чрез темповете на нарастване на показателя БВП) е важен като индикатор за икономическата динамика, но той е важен не сам по себе си, а от гледна точка на „възможностите“, които „създава“/измерва, за обслужване на икономическите интереси в обществото. В частност, при конкретния метод за изчисляване на БВП (като съвкупност от икономически блага) две от направлението на крайното използване „обслужват“ непосредствено крайните обществени потребности (стоящи зад крайното потребление) и самия производствен потенциал на обществото (стоящ зад капиталобразуването). Именно това предопределя въпросният показател да бъде възприет за основен измерител на икономическото развитие на една страна (териториална единица). Стремешът тук е да се премине от съвкупността от икономически блага, формираща БВП (т.е. крайната продукция на националното стопанство), към цялата съвкупност от икономически блага за крайно използване (т.е. тези от национален произход, но и от внос) като по-точен измерител на възможностите за задоволяване на „целевите“ национални потребности.

² За краткост в по-нататъшното изложение за означаване на крайното използване ще се борави с абривиатурата КИ.

³ Например, при въпросния метод за изчисляване на БВП вносът се включва с отрицателен знак [1, с.53-55].

На основата на оценката за съотношението между трите направления на крайното използване (крайно потребление, капиталобразуване и износ) и особено въз основа на оценката за промяната в това съотношение във времето може се правят изводи за ориентацията на националното стопанство. Става въпрос за това, към кой тип потребности и от какъв произход (вътрешни или външни) се ориентира икономиката в следствие на протеклите социално-икономически процеси и в резултат от стремежа на стопанските субекти да оптимизират (на индивидуално ниво) използването на производствените фактори на територията на страната. От макроикономическа гл.т. и от гл. т. на обществото като цяло, обаче, интерес представлява посоката на промяната в потенциала на националното стопанство да обезпечавя развитието на националните потребности както по линия на субективния фактор, така и по линия на обективния фактор в икономиката. Докато крайното потребление (като направление на крайното използване) обслужва пряко развитието на човешкия фактор – носителя на фактора труд, брутно капиталобразуване обслужва непосредствено развитието на капитала. Другите два елемента на двата аспекта на структурата на крайното използване (направленията на използването и произхода на продуктите за крайно използване) – износът и насрещният вектор на вноса – формират един от каналите за включване на страните в международната икономическа интеграция (външнотърговския обмен).

Векторите на износа и вноса „сатоварени“ със специфична роля в икономическия оборот; те „служат“ за осигуряване на условията за ефективно използване на производствените фактори на територията на конкретна страна и на тази основа – за удовлетворяване на развиващите се обществени потребности. Но тази роля не се реализира автоматично. От позицията на макроикономическата системата, както и от позицията на микроикономическата система, износът служи на задачата да се оптимизира използването на производствените фактори, като се „оттъргуват“ произведения на територията на страната, с висока ефективност при използване на производствените фактори материални продукти и услуги, които не намират пазарна реализация на националния пазар; от друга страна, от позицията на макроикономическата система вносът е сатоварен с друга специфична задача – осигуряването на разнообразните обществени потребности (в т.ч. потребностите на крайните потребители, но и тези на производителите – по линия на текущото производствено потребление, но и на инвестиционното им търсене), проявяващи се на територията на страната, с подходящите материални продукти и услуги, на конкурентни и поносими за купувачите цени. Съотношението между износа и вноса е важна характеристика на отвореността на едно национално стопанство, изведена от теорията на международните икономически отношения [5, с.12-14]. Но тази характеристика не е самоцелна. Повишаването на отвореността на едно национално стопанство е „оправдано“ само ако е следствие от реален икономически растеж, зад който стоят разширяващи се мащаби на крайното потребление и на инвестиционното търсене в страната. Особен момент обаче е това, че този ръст в средносрочен към дългосрочен период следва да е подплатен от повишаваща се финансова осигуреност на двете направления на крайното използване чрез ръст на платежоспособност на националното стопанство, а не чрез ръст на задлъжнялостта (осигуряване на финансиране от външни източници) [3, с.43-72].

Емпиричният анализ проверява две основни хипотези. 1) Промяната в структурата на крайното използване на България в средносрочен към дългосрочен период е показателна за посоката на промяната във възпроизводствения потенциал на националното стопанство. 2) Повишаването на външнотърговската обвързаност на България не е непременно признак за позитивна промяна във възпроизводствения потенциал на националното стопанство.

Методически аспекти на изследването

Емпиричното изследване се основа на динамичен структурен анализ, проведен на сравнителна основа. България е съпоставена с 24 страни от Европа, всички от които без Норвегия са членове на ЕС. Изследван е периодът 2000-2014 г., като са използвани данни от симетричния междутраслов баланс, обработени и публикувани в WIOD'2016⁴. Структурата на крайното използване е анализирана и оценена в уточнените две основни направления, а именно: крайното използване на страните от наблюдаваната съвкупност от гл.т. на **произхода на продуктите** (национално производство и внос); крайното използване на страните от гл.т. на **направления на използването**: крайно потребление, брутно образуване на капитал, износ; както и сечението помежду им. Специално внимание се отделя на структурата на вноса за крайно използване при разпределението му между крайното потребление и капиталобразуването в страната. Изследва се интензивност на структурните изменения, както и структурните различия на България спрямо другите страни от изследваната съвкупност по структурата на общо крайното използване по направления и по структурата на крайното използване от национален произход по направления на използването.

Резултати от изследването и тяхната интерпретация

Периодът 2000-2014 г. се характеризира с интензивни изменения в структурата на крайното използване на България. Настъпили са съществени промени и в двата изследвани аспекта. България е с едни от най-високите стойности на интегралния коефициент за структурни изменения (ИКСИ) [2]⁵, изчислен по отношение на направленията на КИ. При общо КИ от национален произход и от внос България е на 3-то място в съвкупността (коефициент от 0,1892), докато при КИ само на продукти от вътрешно производство страната ни е на 2-ро място (коефициент 0,2362) /вж. *графика 1, а и б/*. И за общо КИ и за КИ от национален произход най-динамичен е бил подпериодът 2005-2010 г. За България това периодът на включване в ЕС. И за двата аспекта на структурата на КИ по направления най-слабодинамичен е бил подпериодът 2010-2014 г., който съвпада със световната икономическа криза.

⁴ World Input-Output Database - Инициатива, финансирана по Седма рамкова програма на ЕК и Организация на Нидерландия за научни изследвания (Netherlands Organization for Scientific Research).

⁵ Коефициентът се изразява с неотрицателни числа, стойността му е нормирана в интервала (0; 1) и позволява да се характеризират комплексно настъпилите във времето структурни изменения в дадена съвкупност, както и за оценка на разликата между обекти по отношение на конкретен тип структура. В случая е използван в първия вариант, по формулата:

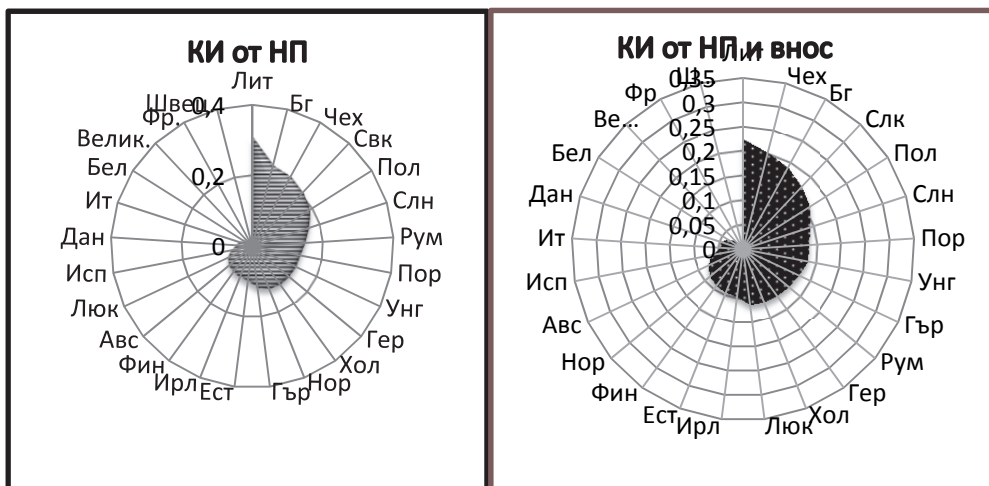
$$KSO = \sqrt{\frac{\sum_i^3 (V_t - V_0)^2}{\sum_i^3 V_t^2 + \sum_i^3 V_0^2}}$$

където i – подсъвкупност на изследваната съвкупност, т.е. отделен компонент на КИ, които са 3. Така $i = 3$; V_t – относителен дял на i -ти компонент на КИ през крайната сравнявана година t (2014 г.); V_0 – относителен дял на i -ти компонент на КИ през базисна година t_0 (2000 г.).

Графика 1: ИКСИ в КИ по направления на използването, (2014/2000 г.)

а)

б)

Бележка: Собствена разработка по данни от симетричния МБ на WIOD'2016

Както личи от фигурите на графика 1 (а и б), за целия период най-голямо изменение в структурата на КИ по направления на използването са отбелязали относително по-слабо развите страни в наблюдаваната съвкупност, сред които е и България. Но каква е била посоката на промяната и дали тя е еднаквоназначима за отделните страни от гл.т. на възможностите за обслужване на „целевите“ национални потребности?

През изследвания период България трайно е повишила дела на износа си, но за сметка на намаляване на дела както на крайното потребление, така и на капиталобразуването. Промяната е в синхрон с идентифицираната общо за изследваната съвкупност от страни тенденция към повишаване на дела на износа за сметка на намаляване на дела и на двата други компонента на КИ. При това, тази посока на промяната се наблюдава и при двете оценки за структура на КИ по направления: при КИ общо на продукти от национален произход (НП) и от внос и при КИ само на продукти от НП. Но за България промените са по-драстични и в неблагоприятна посока, както личи от данните в таблица 1 (а и б).

Таблица 1: Структура на крайното използване по направления на използването за България и съвкупност от 25 страни от Европа, в т.ч. България.

а)

КИ общо (от НП и внос /	КП	БОК	Износ	общо
Съвкупността*				
2000 г.	57,86	17,26	24,88	100
2014 г.	56,02	14,32	29,66	100
България				
2000 г.	60,92	13,58	25,51	100
2014 г.	48,76	13,16	38,08	100

б)

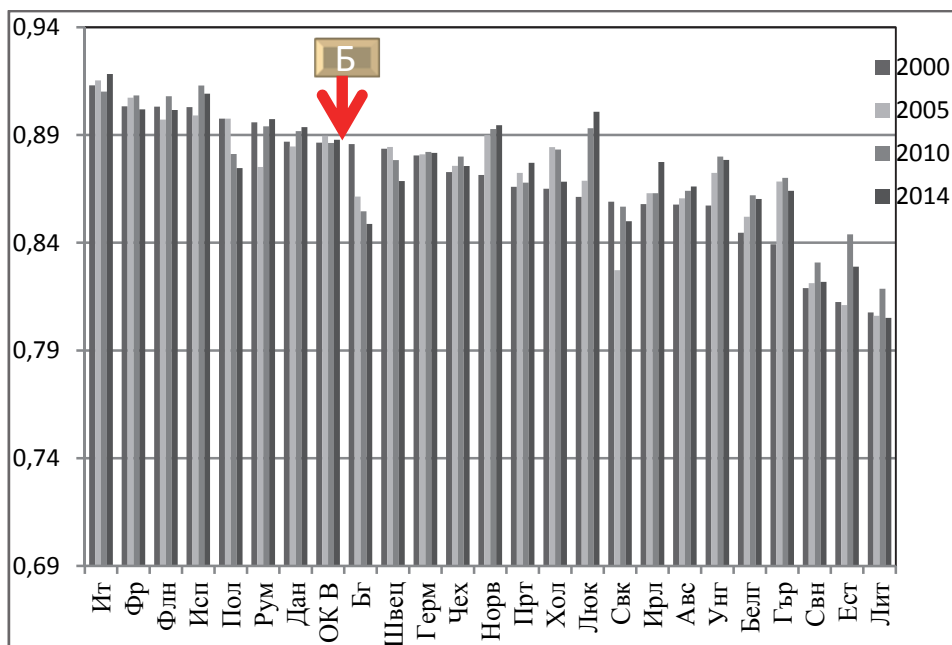
КИ от НП	КП	БОК	Износ	общо
Съвкупността*				
2000 г.	56,4	15,5	28,1	100
2014 г.	54,0	12,7	33,4	100
България				
2000 г.	59,34	11,86	28,80	100
2014 г.	44,51	10,63	44,86	100

Бележки: собствена разработка по данни на WIOD'2016.

*Дяловете на компонентите на КИ са изчислени като претеглена величина.

При структурата на крайното използване от гледна точка на произхода на продуктите измененията за България са в посока трайно понижаване на дела на вътрешното производство за сметка на увеличаване на дела на вноса. Тенденцията е в противовес на общата за съвкупността: а именно, към повишаване на дела на продуктите от национален произход и намаляване на дела на вноса в КИ. България е една от двете страни в наблюдаваната съвкупност (другата е Полша), които регистрират последователни спадове на дела на вътрешното си производство и през трите наблюдавани години след 2000 г. /вж. *графика 2*/ При съпоставката между първата и последната година на изследвания период се идентифицират още 5 страни, които бележат общо понижение на нивото на вътрешното производство в КИ. Това са: Швеция, Словакия и (макар и минимално) Литва, Финландия и Франция.

Графика 2: Ниво на вътрешното производство в крайното използване на 25 страни от Европа, за отделни години на периода 2000-2014 г. (в %)

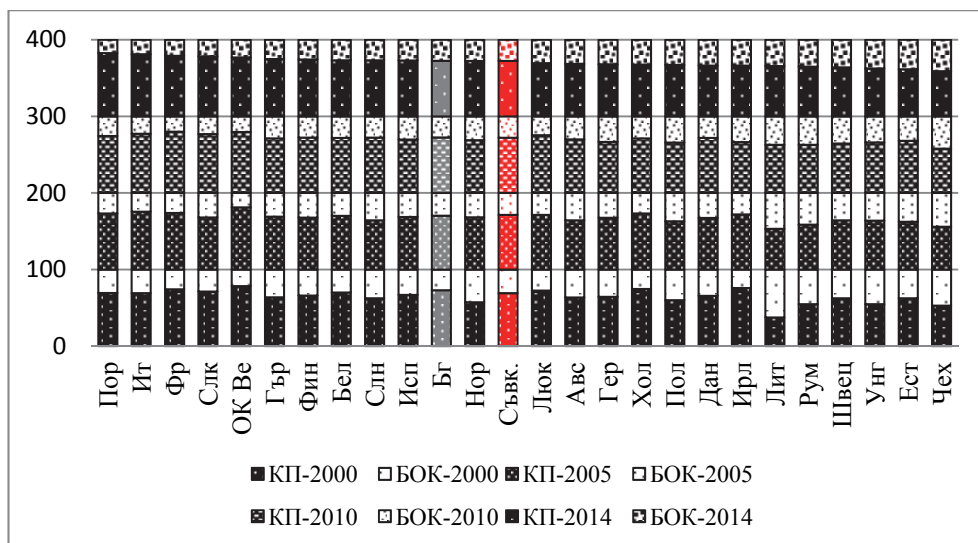

Забележка: собствена разработка по данни на WIOD'2016.

При структурата на КИ от внос се регистрират слените изменения. Специфично за България (и Словакия) е това, че в относително по-висока степен спрямо другите страни от ИЕ е използвала вноса за обслужване на крайното потребление. Респективно, капиталообразуването от внос е било на относително по-ниско ниво спрямо това на другите страни от ИЕ, но и спрямо нивото за наблюдаваната съвкупност като цяло */вж. графика 3/*.

Делът на крайното потребление във вноса за КИ на България, макар и слабо да се понижава за целия период, се запазва на относително по-високо ниво (от 73,12% през 2000 на 72,63% през 2014 г.) спрямо това в другите страни от съвкупността. От друга страна, делът на брутното образуване на капитал във вноса за КИ на България макар и да се повишава, се запазва на относително по-ниско ниво и под средното за съвкупността. Което означава, че въпреки ниското технико-технологично ниво на вътрешните производства, България не е използвала вноса за технологично обновление, а е разчитала главно на продукти от местен произход. За изследвания период вносът на България за КИ слабо се е преориентирал към капиталообразуването за сметка на крайното потребление, но крайният ефект не може да се оценява като благоприятен. Повишава се делът на вноса в капиталообразуването, но и в крайното потребление. С други думи, повишава се зависимостта на „целевите“ национални потребности и особено на крайното потребление на България от външни производства. Общият ефект от това намира израз в трайното повишаване на дела на вноса в КИ на България за сметка на понижаването на дела на националното производство.

Графика 3: Макроструктурното съотношение „крайно потребление – брутно образуване на капитал“ при вноса за КИ през 2000, 2005, 2010 и 2014 г.*

Забележка: собствена разработка по данните на WIOD'2016.

*Страните са подредени по дела на КИ за 2014 г.

Каква е резултативната промяна в структурата на КИ на България при сечението между двата изследвани аспекта? Повишава се външнотърговската обвързаност на България, което е в синхрон с общата тенденция за наблюдаваната съвкупност. Всич-

ки страни без Норвегия са членове ЕС. Самата Норвегия има спогодби за облекчени външнотърговски отношения с ЕС. Идентифицираната в края на изследвания период по-висока външнотърговска обвързаност на България обаче не е съпроводена от позитивна промяна във възпроизводствения потенциал на националното стопанство.

Изводи и заключение

Резултатите от сравнителния анализ върху структурата на крайното използване от двете гледни точки – произход на продуктите и направления на тяхното използване – емпирично потвърждават лансираната в доклада теза. Конкретно за България емпиричният анализ разкри, че в периода 2000-2014 г. се е задълбочила външнотърговската обвързаност на страната, но това е станало за сметка на намаляване на дела на вътрешните производства и разширяване на дела на външните производства в крайното използване на страната. В периода 2000-2014 г. икономиката на България се е преориентирала към външни потребности, но отраслово-технологичната и продуктовата специализация е резултирала в ръст на износа, който не е бил достатъчен, за да компенсира ръста на вноса за обслужване на „целевите“ национални потребности.

Ако икономиката на една страна „се отклони“ от „целевите“ си национални потребности и особено от тези по линия на крайното потребление, съсредоточавайки се върху външни такива, като за обслужване на националните потребности започне да разчита все повече на вноса, това би означавало, че извършваната стопанска дейност на територията на страната се превръща в самоцелна, подчинена на тесни частни интереси, и в този смисъл – в изкуствено развивана. Това би нарушило „естествената“ връзка между двете функции на обществото (производствената и потребителската) и би възпрепятствало процеса на развитие на потенциалите на двата производствени фактора (субективния и обективния).

Един още по-точен измерител на продуктивността на националното стопанство и промяната във възпроизводствения му потенциал през структурата на използването на продуктите е структурата на използване на общо набавените продукти, с включване и на междинното потребление като компонент. Но това направление на анализа е предмет на друго изследване.

Литература:

1. Балева, В. и П., Иванов, Система на националните сметки, УИ „Стопанство“, С., 2003.
2. Гатев, К., Въведение в статистиката, С., 1995 г.
3. Генкова, Д., Фондовете на ЕС и икономическото развитие на България, ДТ за присъждане на ОНС „доктор“ по икономика, научна специално „Планиране“ – УНСС, С., 2013.
4. Манов, В., Прогнозиране и планиране развитието и функционирането на икономическите системи, УИ „Стопанство“, С., 2001.
5. Маринов, В., Отворената икономика, УИ „Стопанство“, С., 2004.
6. Маринов, В., Регионална икономическа интеграция, УИ „Стопанство“, С. 1999
7. <http://www.wiod.org/database/niots16> - валиден към 15.02.2019 г.